

УДК 811.161.2'37:27-53

DOI: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2022.257954>Наталія Торчинська* , Михайло Торчинський**

СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНІ Й СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЧУЖОГО МОВЛЕННЯ У ПРАВОСЛАВНИХ МОЛИТВАХ

У статті зосереджено увагу на характеристиці молитов, одного з найбільш поширених жанрів конфесійного стилю, із погляду репрезентології, тобто функціонування чужого мовлення; описано стан лінгвістичного вивчення молитовних текстів, виокремлено конструкції з різними формами чужого мовлення, проаналізовано дієслова мовлення і мислення, які вводять елементи чужого мовлення у структуру молитви. Зокрема, у текстах молитов у словах автора або частинах складних речень, співвідносних із ними, переважають дієслова мовлення (*благати, вигукнути, відповісти, говорити, казати, обіцяти, промовляти, просити, співати* та ін.), достатньо продуктивними також є лексеми на позначення процесів мислення і пізнання (*бажати, думати, забути, знати, зрозуміти, пам'ятати*), сприймання (*вислухати, чути*), прикметною ознакою стало використання дієслів, семантика яких дотична до релігійної сфери (*благословляти, вірувати, молити, присягати, сповідувати*). Репрезентантами чужого мовлення також виступають спонукальні, питальні й окличні речення, побудовані за зразком прямої, непрямої та вільної прямої мови. На прикладі аналізу 458 молитов зроблено висновки, що молитва, уже будучи елементом чужого мовлення, у структурі містить низку відповідних конструкцій, тобто передає мовлення в мовленні.

Ключові слова: конфесійний стиль, жанр, молитва, чуже мовлення, пряма мова, непряма мова, вільна пряма мова, спонукальні, окличні, питальні речення.

Torchynska Nataliia, Torchynskiy Mykhailo. Structural-grammatical and semantic features of the functioning of indirect speech in orthodox prayers.

Linguistic features of different confessional style genres have always aroused the scientists' interest. One of the most common genres in the confessional style is the prayer, which has a communicative-pragmatic orientation formed due to its structure and several language devices, including elements of indirect speech, introduced into the prayer discourse. The relevance of the topic of the article resulted from the prayer interpretation as a representant of the endophase (internal) speech of the religious, which has a monological-dialogical structure and mostly is expressed through imperative constructions. The object of the article is 458 Orthodox prayers (9.1 pages).

The purpose of the article is to substantiate the basis for interpreting prayers as examples of indirect speech and to characterize the constructions that represent direct, indirect, and free direct speech of the recipient, which are directed to higher forces.

The purpose implies the realization of implementing a set of tasks: 1) to define the prayer as an indirect speech representant; 2) to analyze the types of sentences with indirect speech, detected in the prayer discourse; 3) to characterize the introductory elements, which illustrate indirect speech in prayers.

The analysis of Orthodox prayers confirmed the hypothesis about qualification its as examples of indirect speech, since in such structure imperative, interrogative and exclamation sentences are actively functioning. They often include direct (55 fixations), indirect (128) and free direct (177) speech, and especially a significant number of vocal constructions. In the author's words or parts of complex sentences related to them verbs of speech predominate (*благати, вигукнути, відповісти, говорити, казати, обіцяти, промовляти, просити, співати* etc.), thinking and cognition (*бажати, думати, забути, знати, зрозуміти, пам'ятати*), perception (*вислухати, чути*) and especially those related to the religious sphere (*благословляти, вірувати, молити, присягати, сповідувати*).

The study of the devices of transmitting indirect speech in other sub-styles of confessional style deserves attention in the future. It will allow to form a holistic picture of the reproductive features of our language.

* **Наталія Торчинська**, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету (Хмельницький, Україна); e-mail: torchynskan@khmnu.edu.ua

** **Михайло Торчинський**, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української філології Хмельницького національного університету (Хмельницький, Україна); e-mail: torchynskiyim@khmnu.edu.ua

Keywords: confessional style, genre, prayer, indirect speech, direct speech, free direct speech, imperative, exclamatory, interrogative sentences.

Розвиток будь-якої нації тісно пов'язаний із релігією як духовним, соціальним, психологічним, сакральним і, зрештою, націєтвірним явищем, яке в цивілізованому суспільстві спрямоване на морально-патріотичне виховання. Низка релігійних інституцій (монастирі, братства, інші організації) протягом усього періоду розвитку нашої держави сприяла «поширенню на українських теренах ідеї оборони української національної самобутності, ідеї національно-культурного розвитку України, ідеї соціальної та національної рівності, а також реформаційних та гуманістичних ідей, які проникали на українські терени з Європи» [Калач 2010, с. 54]. Релігійні вчення як невід'ємний складник суспільної свідомості реалізуються в різноманітних літературних жанрах, що репрезентують собою конфесійний стиль української мови. Саме біблійні тексти, молитви, проповіді і покликани виконувати комунікативну, апелятивну, пізнавальну, світоглядно-регулятивну функції, досягнення яких зумовлене правильно сформульованими постулатами з використанням відповідних мовних засобів.

Лінгвістичні особливості різних жанрів конфесійного стилю постійно викликали інтерес у низки науковців, які присвячували праці як загальним аспектам конфесійного стилю, так і формуванню богословської терміносистеми, виокремленню церковно-релігійної лексики, вивченню функціонування конфесійної лексики в художніх творах, зокрема Тараса Шевченка, Олександра Довженка, Олександра Олеса, Василя Ферлеєвича, Євгена Маланюка, Дмитра Павличка, Юрія Клена, у поезії авторів Нью-Йоркської групи, у творах українських репресованих поетів 60 – 80-х років ХХ ст., поетів-сімдесятників – М. Воробйова, В. Голобородька, М. Григоріва, у доробках сучасних українських письменників – Л. Дашвар, І. Дзюби, І. Драча, В. Євтушенка, С. Жадана, Б. Жолдака, О. Забужко, В. Крищенко, Д. Матіяш, Ю. Покальчука, Г. Ткачук, Г. Чубач та ін.

Одним із найпоширеніших жанрів у конфесійному стилі є **молитва** – «установлений текст, що промовляється, виголошується вірниками при зверненні до Бога, до святих; тому це Божа мова, Боже слово. У формі молитви людина звертається з проханням про виявлення ласки чи просто допомоги у важких обставинах життя» [Жайворонок 2018, с. 398].

Молитва як давня форма спілкування людини з вищими силами і як жанр конфесійного стилю постійно зацікавлювала науковців різних галузей – і богословів, і філософів, і соціологів, і літературознавців, і лінгвістів.

Зупинимося на окремих мовознавчих працях. Н. Пуряєва, наприклад, схарактеризувала лінгвістичні особливості «Молитовника для руського народу», перекладеного І. Пулюєм, який своєю працею прагнув «втліити концепцію нової української літературної мови, яка б органічно поєднувала її два регіональні варіанти – наддніпрянський і галицький» [Пуряєва 2017, с. 27].

Актуальною є праця Т. Тарасюк, присвячена структурно-семантичній організації текстів молитов батьків і дитячих молитов, де автор розглянула особливості функціонування в них етикетних одиниць та описала мовно-виразові засоби молитви, узявши за основу такий алгоритм аналізу: звертання до адресата; посилення на подію, яка відбулася в минулому; применшення чеснот адресанта; прохання; славослів'я Єдиного Бога або посередника [Тарасюк 2009].

Комплексне дослідження мови української християнської віршованої молитви XIX – початку XXI ст. запропонувала Г. Баран, проаналізувавши особливості лексики, фразеології та синтаксису, притаманні цьому жанрові, окресливши спільні й відмінні риси канонічної та віршованої молитви, здійснивши періодизацію віршів-молитов, визначивши співвідношення питомих і запозичених елементів. Як зауважує авторка, «висновки й узагальнення проведеного дослідження розширюють уявлення про мовні особливості жанру молитви в українській літературі XIX – початку XXI ст., збагачують знання з історії розвитку української літературної мови відповідного часу» [Баран 2015, с. 3].

Менталітет українського народу базується на таких ознаках, як сентиментальність, чесність, уміння співпереживати, віра у всевітню справедливість, щирість душі і подекуди внутрішня заглибленість, які підсилюються впливом релігії як невід’ємного складника українського світогляду. Саме тексти молитов і мають цю комунікативно-прагматичну спрямованість, що формується завдяки їхній структурі та низці мовних засобів, зокрема елементам чужого мовлення, введеним у молитовний дискурс. **Актуальність** теми статті зумовлена трактуванням молитви як репрезентанта ендофазного (внутрішнього) мовлення вірянина, що має монологічно-діалогічну структуру і виражається здебільшого з допомогою імперативних конструкцій.

Саме православні молитви є **об’єктом** нашого дослідження (загалом проаналізовано 458 молитов (обсягом 9,1 др. арк.), більшість із яких узятя зі спеціалізованого видання «Молитва» [Молитва 2008], а решта – з низки інтернет-сайтів). Переважно це канонічні оригінальні тексти, проте аналізуються й варіанти окремих молитов, особливо якщо вони вміщують інші звертання чи зразки чужого мовлення. Молитви об’єднані в певні блоки, одні з яких кількісно досить великі (наприклад, 147 молитов до святих, 40 – до Пресвятої Богородиці), інші представлені незначною кількістю текстів (7 молитов до ангелів та інших безплотних сил, 3 – до Чесного Хреста), однак ми ці групи не називаємо, оскільки зазвичай вони не пов’язані з аналізованими нами атрибутами. У дужках указуємо назву молитви, з якої взято приклад, причому якщо речення є досить поширеним, подаємо усічену конструкцію.

Мета статті – обґрунтувати підстави для трактування молитов як зразків чужого мовлення та схарактеризувати конструкції, що репрезентують пряме, непряме та вільне пряме мовлення адресанта, спрямоване до вищих сил.

Мета передбачає реалізацію низки **завдань**: 1) означити молитву як репрезентанта чужого мовлення; 2) проаналізувати типи речень із чужим мовленням, засвідчені в молитовному дискурсі; 3) схарактеризувати ввідні елементи, що ілюструють чуже мовлення в молитвах.

Передусім зазначимо, що, на нашу думку, основними підставами для зарахування молитов до чужого мовлення (а також його різновиду – невласне прямої мови, адже людина звертається з проханням до вищих сил переважно подумки, так би мовити – «про себе»), є три фактори: 1) активне функціонування таких типів речень, як спонукальні, питальні й окличні; 2) введення до структури молитов прямої, непрямої і так званої вільної мови; 3) наявність різноманітних (одно- і багатослівних) звертальних конструкцій.

Зупинимось на перших двох чинниках.

Як свідчать результати дослідження, майже третина речень у молитвах є спонукальними, десята частина – окличними, а питальних конструкцій зафіксовано лише 30 одиниць.

Домінування спонукальних синтаксичних побудов зумовлене функціональними особливостями молитов, адже вони й існують із цією метою – звернутися із проханням до вищих сил, щоб ті реалізували якесь побажання вірянина. «Власне у формі прохання і виявляється основна функція молитви – функція впливу на адресата» [Тарасюк 2009]. В основі таких речень – дієслівні форми наказового способу в другій особі однини або множини, що залежить від того, звертаються до одного суб'єкта чи кількох. У першому випадку це може **Бог: Відверни від неї всілякі розколи, звільни її від духу суперництва і задрості** (Молитва за єдність церков); **Богоматір: Зглянься на багатостраждальне зітхання душі наших, подивися з висоти святої Твоєї на нас...** (Молитва до Пресвятої Богородиці перед Ї Іверською чудотворною іконою); один із **помічників Бога: ... поспіши й захисти стадо Христове від вовків, що гублять його** (Молитва до святого отця Миколая Чудотворця), а в другому – переважно **група святих**, так чи так пов'язаних між собою: ... **вблагайте** у великодаровитого Владика всім нам відпущення гріхів наших (Молитва до страсотерпців Бориса і Гліба); **Ублагайте** Господа, щоб Він покрив нас Своєю невимовною благодаттю в скорботах і напастях... (Молитва до святих мучениць Віри, Надії і Любові та матері їхньої Софії), рідко – групи інших істот: **Відавайте** Господеві, сину Божі, **відавайте** Господеві славу і честь (Псалом 28). Аналітичні форми наказового способу трапляються епізодично: **Хай воскресне Бог і розвіються вороги Його... Як щезає дим, нехай щезнуть** (Стихи із псалмів).

Сутність молитов зумовлює використання специфічних дієслів у вказаних вище формах, як-от: *дати* (188), *благословити* (80), *помилювати* (56), *помогти* (46), *почути* (43), *спастися* (40) та ін.

Окличними є переважно спонукальні речення, часто – зі звертаннями (які можуть бути такими й самостійно); також зазначимо, що окличну інтонацію особливо підсилює вигук **О** (у текстах молитов їх зафіксовано 704): **О, святий Ангеле, Охоронителю і покровителю мій благий!** (Молитва до Ангела-Охоронителя); **Зціли хворих людей Твоїх, о Всецарице Милостива!** (Молитва до Пресвятої Богородиці перед Ї чудотворною іконою «Всецариця»).

На своєрідну діалогічність мовлення в молитовному дискурсі вказують питальні речення. Більшість питань, які фіксуємо в текстах молитов (псалмів), – риторичні: *Господи, хто подібний до Тебе?* (Псалом 34); *Куди втечу від Тебе, Господи наш?* (Молитва прп. Єфрема Сиріна за повернення мирних часів), із них лише незначна частина містить відповіді, що перетворює текст у внутрішній діалог: *Що маю робити? Не знаю. І до кого звернуся, щоб спастися своєю душою? Тільки до тебе, святий Іоанне* (Молитва до святого Іоанна Предтечі). Кількість питальних речень була б іще меншою, якби в багатьох молитвах не фіксувалися тотожні або подібні конструкції на зразок: *До кого звиватиму, Владичице, до кого звернуся у горі моєму, як не до Тебе, Цариці Небесної?* (Молитва до Пресвятої Богородиці на честь Ї чудотворної ікони «Заступниця грішних»); *До кого звиватиму, Владичице, до кого удамся в скорботі моїй* (Молитва до Пресвятої Богородиці на честь Ї ікони «Федорівська»).

Досить чисельними в текстах молитов є й різновиди чужого мовлення: конструкцій із прямою мовою – 55 фіксацій, непрямую – 128, вільною – 177.

Традиційно прямій мові передують слова автора: ... *але з'явився їм ангел, кажучи: «Ридання час минув, не плачте, воскресіння ж апостолам звістите»* (Тропарі недільні Глас 5); ... *взиває великим гласом: «Тебе, Жениху мій, люблю і, Тебе шукаючи, страждаю...»* (Мучениці), які лише епізодично можуть бути в інтерпозиції: *«Це місце спокою Мого повік віку, – сказав Господь. – Тут оселюся, бо Я полюбив його ...»* (Псалом 131).

Із-поміж цих синтаксичних побудов дві кваліфікуємо як цитати зі Святого Письма: ... *кажучи: «У поті лиця свого їстимеш хліб твій»* (Бут. 3,19); ... *кажучи: «Я освятив цей храм, що ти збудував, і оселив там на віки Моє Ім'я»* (1 Цар. 9,3) – обидві цитати з Молитви на благословення заводу (фабрики, майстерні).

Стрижневим компонентом у конструкціях із прямою мовою є дієслова мовлення, які, проте, у молитвах мають різну продуктивність. Переважають різні форми дієслів **взивати**: ... і **взиваю**: *«Вірую, Господи, допоможи моему невірству!»* (Друга молитва під час недуги); ... *щоб до Тебе взивати: «Радуйся, Невісто Невівісна»* (Велике славослів'я); **казати**: *Каже він в серці своїм: «Не похитнуся; з роду в рід не зазнаю лиха»* (Псалом 9); *Я сказав: «Господи, помилуй мене і зміли душу мою, бо я согрівив Тобі* (Велике славослів'я); **промовляти**: ... *ангел до мироносиць промовив: «Дивіться на гріб і зрозумійте, що Спас воскрес із гробу»* (Тропарі недільні. Глас 5); ... *глас апостола Твого Павла почувши, який промовляв: «Ми юродиві Христа ради»* (Христа ради юродивому).

Менш чисельні форми дієслів **говорити**: *Від Тебе говорить серце моє: «Шукайте Господа!»* (Псалом 26); ... *щоб не говорили в серці своїм: «Добре, добре, цього ми бажали»* (Псалом 34) і **почути**: ... і **почути** слова Твої: *«Слуго мій благий, увійди в радість Господа Твого»* (Молитва про щасливу смерть); ... *та нехай сподобиться почути радісні слова: «Вірний і добрий слуго, увійди в радість Небесного Царства»* (Молитва при помираючих).

Реєструємо в цій ролі й дієслова **відповісти**: *І відповідь тобі голос Господній: «Нехай буде так, як бажаєш ти, преславний Мій воїне»* (Молитва до св. сщмч. Харлампія), **клястися**: *Клявся Господь Давидові істиною і не зречеться її: «Із синів роду твого посаджу на престолі твоїм ...»* (Псалом 131), **присягати** (давати обітницю): *Як він присягнувся Господу, давав обітницю Богу Якова: «Не ввійду в світлицю дому мого...»* (Псалом 131), **співати**: *Ти ... з радістю прийняв славослів'я дітей, які співали Тобі: «Осанна!»* (Молитва над хворими дітьми) тощо (... *радісно зустрів тебе цим небесним гласом: «Радуйтеся, праведні, бо мучениця Параскева увінчалася!»*) (Молитва до святої мучениці Параскеви).

Більш розширеною є палітра таких дієслів у складі непрямої мови – за структурою переважно складнопідрядних речень із підрядним з'ясувальним (іноді ці конструкції мають обставинну семантику мети або причини). Зазначимо, що продуктивність таких лексем загалом не збігається з попереднім типом. Зокрема, чисельними є випадки вживання в головному реченні дієслів **благати** / **вблагати**: *Благай, благосердний, Чоловіколюбця Бога, щоб Він продовжив на нас велику милість Свою* (Молитва до святого рівноапостольного князя Володимира); ... *вблагай у Бога, Сина Твого, щоб пастирі наші ревно піклувалися про душі наші* (Молитва до Пресвятої Богородиці на честь Ї ікони «Тихвинська»); **знати**: ... *знаю, що ділами своїми я заслужив значно більшої кари* (Перша молитва під час недуги); *Знаємо, що нам за це належить більше терпіти, у скорботі плакати й Господа молити* (Молитва до Пресвятої

Богородиці на честь Її ікони «Озерянська»); **молити (молитися):** ... *молися за них, щоб пізнали свій нужденний стан* (Молитва за єдність церков); ... *моли Христа Бога, щоб спаслися душі наші* (Сповідникові).

Менш часто фіксуємо дієслівні форми **випросити:** ... *випроси у народженого від Тебе, Христа Бога нашого, щоб укріпив її Силою Своєю з Неба* (Молитва допомоги жінкам під час пологів до Богородиці); **Випроси** у Всещедрого Чоловіколюбця Христа Бога нашого ..., *щоб не пам'ятав беззаконь наших* (Молитва до святого апостола і євангеліста Іона Богослова); **вірувати:** **Віруємо** від усієї душі та розуміння нашого, *що ти ... завжди сприяєш спасінню нашому* (Молитва до святителя Тихона Задонського); **Віруємо**, *що після переселення твого від землі на небо збільшився в тобі дар благодаті цієї ...* (Молитва до святителя Іоана Милостивого, патріарха Олександрійського); **дякувати:** **Щиро дякую** Тобі, *вседобрий Боже, у Святій Тройці єдиний, що Ти охоронив мене цієї ночі від наглої й несподіваної смерті* (Молитва до Пресвятої Тройці); **Дякую** Тобі *також за Твоє милосердя, що... Ти благословив мене у шлюбі* (Молитва вагітних жінок за успішні пологи); **пам'ятати:** ... *кожен лікар пам'ятав, що його праця – це служіння Тобі* (Молитва за медичних працівників); **Пам'ятаю** я, *Господи, що ... прийде час – і Ти покличеш нас знову до Себе* (Молитва про щасливу смерть); **зрозуміти:** **Зрозумійте**, *що Спас воскрес із гробу* (Тропарі недільні. Глас 5); ... *нехай зрозуміють, що може віра православних...* (Тропар, глас 4); **почути:** **Почую**, *що скаже про мене Господь Бог* (Псалом 84); *Ти й нині, Владико, почувий нас, що молимося до Тебе* (Коли Вітчизна в небезпеці); **просити:** *Але смиренно Тебе прошу, щоб Ти допоміг мені перенести страждання і послав успішне завершення* (Молитва вагітних жінок за успішні пологи); **Ще просимо** Тебе ..., *щоб наші діти щоразу відважніше долали диявольські пастки і нахили до поганого* (Молитва за випускників навчальних закладів).

На процес мовлення вказують й інші дієслова, як-от: **бажати:** *Одного бажаю: щоб жити мені в домі Господньому всі дні життя мого ...* (Псалом 26); **благословити:** ... *благослови її, щоб вона невпинно дякуючи за своє потомство, разом з ними досягнула вічного блаженства ...* (Молитва благословення жінки після пологів); **визнавати:** ... *визнаю, що Ти благословив з'єднати і мене святим союзом цим з однією зі слуг Твоїх* (Молитва вдівця за померлу дружину); **врозуміти:** **Врозуми** нас, *щоб віднині всі дні нашого земного життя ми перебували тверезими* (Молитва до Спасителя, що дає благодать зцілення від недуги пияцтва); **говорити:** *Господи Ісусе Христе, Ти приймав дітей і говорив, що їм належить Царство Небесне* (Молитва над хворими дітьми); **думати:** ... *бо думає він, що Бога нема* (Псалом 9); **казати:** *Небесний Отче, Ти сказав у раю, що не добре чоловікові самому жити на світі* (Молитва чоловіка); **наказати:** **Накажи** йому, *Господи, відійти звідси, щоб надалі нічого шкідливого для нас не чинив* (Молитва заклинання злих духів); **обіцяти:** ... *обіцяємо, що знову приведемо її до Тебе* (Молитва вагітних жінок за успішні пологи); **поблагословити:** ... *поблагослови ці автомобілі ..., щоб вони їм служили* (Перша молитва на благословення автомобілів (або інших транспортних засобів)); **славити (вихвалити):** ... *славлю і вихваляю Тебе, що сподобив мене, грішного, взяти участь у принесенні Твоєї Безкровної Жертви ...* (Молитва подячна після завершення Святої Літургії); **сповідувати:** **Сповідуємо** Тобі, *Владико, що за гріхи наші ми недостойні навіть подивитися на це сонце ...* (Молитва до Господа Ісуса Христа людини, що кається).

Вільна пряма мова не має чітко визначеної пунктуації, оскільки такі синтаксичні побудови можуть бути і простими реченнями зі вставними конструкціями: *Ти знаєш німеч нашу і підступи, якими звідусіль ворог оточує нас, і приваби та спокуси світу цього, через які без Тебе, як казав Ти, не можемо нічого творити* (Молитва до Господа Ісуса Христа); ... *яви, молимо Тебе, швидко допомогу Твою тим, що по морю подорожують і від сильних вітрів потерпають* (Молитва до Пресвятої Богородиці на честь Її ікони «Леньковська» або «Спасителька потопаючих»), і складними безсполучниковими реченнями з різнотипним пояснювальним зв'язком, частини яких на письмі розділені двокрапкою: ... *взиваю: помилуй мене грішного ...* (Молитва інша до Господа Ісуса розп'ятого); *Щиро молюся до тебе: нині просвіти мене* (Інша молитва до Ангела-Охоронителя), комою: *Просимо Тебе, поблагослови всіх тих, хто носитиме ці медальйони* (Молитва на освячення медальйонів); *Просимо Тебе, Сам поблагослови цю сіль* (Молитва на освячення солі) або взагалі без розділових знаків: *Він скаже мир народові Своєму і вибраним* (Псалом 84). Зазначимо, що пунктуаційним нормам сучасної української мови більше відповідає перший варіант.

У головних частинах, які можемо кваліфікувати як співвідносні зі словами автора, функцію ввідного слова із семантикою говоріння виконують не лише дієслова: ... *благаємо Тебе: збережи Україну нашу ...* (Молитва до Пресвятої Богородиці перед Її чудотворною іконою «Владимирська» («Вишгородська»); ... *щоб голосно звивати до Тебе: Боже, спаси мене ...* (Молитва від розсіяння), а й дієприслівники: ... *стою перед тобою, благаючи: почув мене ...* (Молитва до Ангела-Охоронителя); ... *у покаянні з глибини душі звиваючи: Владичице, помози, змилосердившись над нами ...* (Пресвятій Богородиці) та дієслівно-іменникові словосполучення: ... *підносимо наші смиренні благання: прийми їх, о Преблагий Господи ...*; ... *припадаємо до ніг Твого Божественного милосердя: очисти нас усіх, Боже наш, Твоєю Божественною благодаттю від усіх неправд ...* (обидва приклади – з Молитви другої жінки, яка згубила немовля у своїй утробі).

Продуктивність окремих лексем у зразках вільної прямої мови частково збігається з переліком, що стосується непрямої, проте список їх більш розширений: **благати**: ... *благаю в покорі: просвіти мій розум* (Друга молитва батьків за дітей); ... *наш Боже, благаємо: прости йому всі провини ...* (Молитва за український народ); **звивати**: *Господи, звиваю до Тебе, вислухай мене ...* (З вечірні); ... *до Тебе звиваємо: не дай, Пречиста, нам, німичним, у гріхах наших загинути ...* (Молитва до Пресвятої Богородиці на честь Її ікони «Озерянська»); **звертатися**: ... *до твого заступництва нині звертаємося: моління наші ... не зневаж, але милостиво почув нас ...* (Молитва перша до святого Боніфатія); ... *з вірою та любов'ю у молитвах звертається до вас: виблагайте у Всецедрого Бога прощення гріхів наших ...* (Молитва до 40-а св. мч. Севастійських); **молити** (**молитися**): ... *молимося зі зворушенням і вірою: допоможи нам, грішним, очиститися покаянням ...* (Молитва до преподобного Антонія Печерського); ... *молимо вас: молись за нас до Христа Бога* (Молитва до свв. дев'яти мчч. Кизицьких: Феогнида, Руфа, Антипатра, Феостиха, Артема, Магна, Феодота, Фавмасія та Филимона); **промовляти**: *промовив до тебе: не жахайся, улюблений Мій ...* (Прп. Паїсію Великому); ... *до Тебе від щирого серця зі смиренням промовляв: радуйся, Мати Божя ...* (Молитва до Пресвятої Богородиці на честь Її ікони «Федорівська»); **просити**: *Але, знаючи німеч мою, я*

припадаю до Тебе й **прошу**: Господи! Розкрий розум мій і укріпи серце моє... (Молитва до Святої Живоначальної Тройці); ... **просимо** Тебе: поглянь, Господи, на недостойних слуг Твоїх ... (Молитва на освячення нової криниці); **сказати**: Тому я **сказав**: нехай ніколи не потішаються вороги мої ... (Псалом 37); **Ти сказав** Пречистими Устами Своїми: без Мене не можете робити нічого (Молитва перед початком будь-якої конкретної справи); **співати**: Ми ж із подивом та радістю **співаємо** тобі: ти ... молися, щоб просвітитися душам нашим (Св. прп. Андрію Рубльову); ... ми **співали** тобі: радується, отче преблаженний, церковна окраса (Прп. Роману Солодкоспівцю).

Рідше в текстах молитов трапляються дієслова **вдаватися** (пор. удаватися – «Звертатися до кого-небудь (з якимсь проханням, у якій-небудь справі тощо) [СУМ 1979, с. 383]: ... до Тебе **вдаюся** в дні журби моєї: заспокой смуток мій... (Молитва вдови за померлого чоловіка); ... до Тебе, **Покровителя** мого, **Бога**, **вдаюся**: зціли душу мою ... (Молитва про визволення від нечистих помислів); **вигукнути**: У радості **вигукнули**: Слава Тобі, **Найдорожчий** **Визволителю** наш ... (Молитва до святого Архістратига Божого Михаїла); **Він же** з покаянням **вигукнув**: Ти – мій **Бог і Господь!** (Молитва до св. ап. Фоми) і **почути**: ... **почути** блаженний голос **Владика** **Христа**: **прийдіть**, **благословенні** **Отця** **Мого** ... (Молитва до преподобного Сергія, ігумена Радонезького); ... **блаженний** **голос** **Судді** **нашого** **почути**: **прийдіть**, **благословенні** **Отця** **Мого** ... (Молитва до прп. Марії Єгипетської).

Одиничними фіксаціями представлені вербативи **вислухати**: **Вислухай** смиренну молитву мою ... дай мені чоловіка чесного й побожного ... (Молитва дівчини про заміжжя); **відповісти**: Але той **відповів**: поки не побачу я ран на руках **Його**, не увірую (Молитва до св. ап. Фоми); **забути**: **Не забудь**, **чудотворцю** **святий**, і про **святую** **обитель** **цю**: **збережи** і **охорони** її **твоїми** **молитвами** **від** **усякого** **зла** (Молитва до прп. Афанасія, ігумена Берестейського); **заповідати**: **Ібо** **ангелам** **своїм** **заповідає** **про** **тебе** – **охороняти** **на** **всіх** **шляхах** **твоїх** ... (Живий у допомозі); **призивати**: ... **призиває** **тебе**, **Артеміє** **великий**, **моли** **Христа** **Бога**, **щоб** **спастися** **душам** **нашим** (Св. вмч. Артемію); **прикликати**: ... **святе** **ім'я** **твоє** **прикликаємо**: **помилуй** **нас** ... (Молитва до блаж. Василія, Христа ради юродивого).

Отже, у текстах молитов у словах автора або частинах складних речень, співвідносних із ними, переважають дієслова мовлення (більш ніж половина: **благати**, **вигукнути**, **відповісти**, **говорити**, **казати**, **обіцяти**, **промовляти**, **просити**, **співати** та ін.), однак достатньо продуктивні й лексеми, пов'язані з процесами мислення і пізнання (**бажати**, **думати**, **забути**, **знати**, **зрозуміти**, **пам'ятати**), сприймання (**вислухати**, **чути**), а особливо – дотичні до релігійної сфери (**благословляти**, **вірувати**, **молити**, **присягати**, **сповідувати**).

Виконаний аналіз православних молитов підтвердив гіпотезу про кваліфікацію їх як зразків чужого мовлення, оскільки в таких структурах активно функціонують спонукальні, питальні й окличні речення, до їхнього складу автори часто вводять пряму, непряму й вільну мову, а особливо – значну кількість вокативних конструкцій.

Однією з найприкметніших ознак релігійного стилю в молитві є вживання спонукальних речень як основних синтаксичних одиниць, що й підтверджують результати наших досліджень. Зокрема, третина предикативних одиниць, засвідчених у молитовних текстах, є спонукальними реченнями, десята частина – окличними, 30 структур – питальними. В основі спонукальних речень –

дієслівні форми наказового способу в другій особі однини або множини (найбільш часто – *благословити, дати, помилувати, допомогти, почути, спасти*). Окличними переважно є спонукальні речення, часто – зі звертаннями (які можуть бути такими й самотійно); окличну інтонацію особливо підсилює вигук або частка **О**. Більшість питань, які фіксуємо в текстах молитов (псалмів), – риторичні.

У текстах молитов пряма мова трапляється 55 разів, непряма – 128, а вільна пряма – 177. У словах автора або частинах складних речень, співвідносних із ними, переважають дієслова мовлення (*благати, вигукнути, відповісти, говорити, казати, обіцяти, промовляти, просити, співати* та ін.), мислення і пізнання (*бажати, думати, забути, знати, зрозуміти, пам'ятати*), сприймання (*вислухати, чути*) а особливо – дотичні до релігійної сфери (*благословляти, вірувати, молити, присягати, сповідувати*).

На перспективу заслуговують на увагу дослідження засобів передачі чужого мовлення в інших підстилях конфесійного стилю, що дасть змогу сформувати цілісну картину репрезентативних особливостей нашої мови.

ЛІТЕРАТУРА

Баран, Г. (2015). *Мова української християнської віршованої молитви XIX – поч. XXI ст.* Чернігів, 280 с.

Жайворонок, В. В. (2018). *Антологія знаків української етнокультури: словник-довідник.* Київ, 758 с.

Калач, В. (2010). Релігія та українське націєтворення. [У:] *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Українознавство*, № 14. с. 54–56.

Молитва (2008). Упоряд. Дудик В. С. Київ, 544 с. URL: <https://parafia.org.ua/biblioteka/molytvy/velykuj-pravoslavnyj-molytovnyk/> (дата запити: 01.03.2022).

Пуряєва, Н. В. (2017). Особливості мови першого українського молитовника. [В:] *Українська мова*, № 2. с. 27–39.

Словник української мови (1979). В 11 томах. Київ, т. 10, 658 с.

Тарасюк, Т. М. (2009). Структурно-семантична організація тексту молитов батьків і дитячих молитов. [В:] *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство.* Міжвуз. зб. наук. статей, вип. XXI, с. 255–266. URL : <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16665/31-Tarasuk.pdf?sequence=1> (дата запити: 27.03.2022).

*Подано до редакції 28.03.2022 року
Прийнято до друку 25.04.2022 року*